

Temanotat

Somalia: Ekteskap og skilsmisse

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon (Landinfo) skal som faglig uavhengig enhet innhente og analysere informasjon om samfunnsforhold og menneskerettigheter i land som Utlendingsdirektoratet (UDI), Utlendingsnemnda (UNE) og Justis- og beredskapsdepartementet har behov for kunnskap om.

Landinfos rapporter og temanotater er basert på opplysninger fra både åpne og anonyme kilder. Opplysningene er innsamlet og behandlet i henhold til kildekritiske standarder.

Informasjonen som blir lagt fram i rapportene og temanotatene, kan ikke tas til inntekt for et bestemt syn på hva praksis bør være i utlendingsforvaltningens behandling av søknader. Landinfos rapporter og temanotater er heller ikke uttrykk for norske myndigheters syn på de forhold og land som omtales.

© Landinfo 2014

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Landinfo er enhver eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov.

Alle henvendelser om Landinfos rapporter kan rettes til:

Landinfo
Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon

Storgata 33 A

Postboks 8108 Dep

N-0032 Oslo

Tel: 23 30 94 70

E-post: landinfo@landinfo.no

www.landinfo.no

SUMMARY

There are no systematic studies of marriage and marriage patterns in Somalia. Family structure in Somalia is evidently still relatively traditional and thus resembles the organization of family life that is also found in other parts of the African and Arab (Muslim) world. Most Somalis relate to a larger family network where roles and the division of labor is gendered, and the husband is the head of the family. It is difficult to know how free Somali women and men are to choose their spouses. There is probably some variation between different regions, clans and economic walks of life, but the bulk of marriages are arranged by the couple's parents. There are no divorce statistics in Somalia, but the vast majority of sources describing Somali family life and marriage, believe that divorce is relatively common.

SAMMENDRAG

Det finnes ingen systematiske studier av ekteskap og ekteskapsmønstre i Somalia. Det er derfor vanskelig å vite hvor fritt somaliske kvinner og menn kan velge ektefelle. Det er sannsynligvis visse variasjoner mellom ulike regioner, klaner og økonomiske samfunnslag, men størstedelen av ekteskapene er arrangert av parets foreldre. Det finnes heller ingen skilsmissestatistikk i Somalia, men de aller fleste som beskriver somalisk familieliv og ekteskap, mener at skilsmisse er relativt vanlig. Familiestrukturen i Somalia er etter alt å dømme fortsatt forholdsvis tradisjonell og ligner således på den organisering av familielivet som man finner igjen i andre deler av den afrikanske og den arabiske (musliske) verden. De fleste somaliere forholder seg til større familienettverk hvor rolle- og arbeidsfordeling er kjønnsbestemt, og hvor mannen fortsatt er familiens overhode.

INNHold

1. Innledning	5
2. Generelt om ekteskap og familieliv i Somalia	5
3. Familieloven av 1975	6
4. Ekteskapsinngåelse: Fritt partnervalg eller arrangerte ekteskap?	6
4.1 Fritt partnervalg?	6
4.2 Arrangerte ekteskap.....	7
4.3 Tvangsekteskap	8
4.3.1 Reaksjoner mot kvinner som motsetter seg ekteskap	8
4.4 Hemmelige ekteskap – fluktekteskap (<i>qudbo sireed</i>).....	9
4.5 «Enkearving» (<i>dumaal</i>).....	10
4.6 Sororat (<i>higsiisan</i>)	10
5. Forlovelse	10
6. Ekteskapskontrakten (<i>nikaah</i>)	11
6.1 Brudepris (<i>yarad</i>)	11
6.2 Medgift (<i>meher</i>).....	12
6.3 Ekteskap mellom slektninger.....	12
6.4 Ekteskapsalder – ekteskap med mindreårige	13
6.5 Bryllupsfesten (<i>aroos</i>)	13
6.6 Polygami.....	13
6.7 Stedfortrederekteskap	14
7. Registrering av ekteskap	14
7.1 Somaliland (Nordvest Somalia).....	14
7.1.1 Registreringer i Somaliland	15
8. Ekteskap på tvers av religiøse, kulturelle eller etniske skillelinjer	15
8.1 Ekteskapsinngåelse med personer fra minoritetsgrupper	15
9. Skilsmisse og gjengifte	16
9.1 Omsorg for barn ved skilsmisse eller død	16
10. Referanser	18

1. INNLEDNING

Det finnes ingen systematiske studier av ekteskap og ekteskapsmønstre i Somalia. Dette temanotatet bygger på informasjon fra samtaler med ulike somaliske ressurspersoner i og utenfor Somalia, og enkelte artikler om familiestruktur, ekteskap og samliv skrevet av antropologer og Somalia-kjennere. Antropologen og Somalia-kjenneren Ioan M. Lewis beskriver relativt inngående tradisjoner i Nord-Somalia, og den somaliske journalisten Mohamed Diriye Abdullahi beskriver også ekteskaps-tradisjoner i det somaliske samfunnet, men knapt nok noe feltarbeid er gjort i løpet av de siste tyve årene på grunn av den skrøpelige sikkerhetssituasjonen i store deler av landet. Notatet omhandler i hovedsak forhold i Sør- og Sentral-Somalia, men berører også utbryterrepublikken Somaliland.

Somaliske begreper gjengis med somalisk stavemåte.¹

2. GENERELT OM EKTESKAP OG FAMILIELIV I SOMALIA

Familiestrukturen i Somalia er etter alt å dømme fortsatt forholdsvis tradisjonell, og ligner således på den organisering av familielivet som man finner igjen i andre deler av den afrikanske og den arabiske (muslimske) verden.

Ekteskapet (*guur*² på somali) og det å stifte familie i en somalisk og afrikansk kontekst er ikke primært sett på som et individuelt valg, men snarere en sosial forpliktelse, og det sosiale presset for å inngå ekteskap er dessuten sterkt, særlig ved første ekteskap (Nuune 2011).

De fleste somaliere forholder seg til større familienettverk hvor rolle- og arbeidsfordeling er kjønnsbestemt, og hvor mannen fortsatt er familiens overhode.³ Ekteskapet er dessuten den eneste legitime rammen for seksuelliv i Somalia. Det finnes som nevnt ikke systematiske studier av ekteskapsmønstre i Somalia, men det er nærliggende at de islamske prinsippene om likhet, tillegges vesentlig vekt. Det betyr at det bør være en sosial og økonomisk likhet mellom brud og brudgom. Bruden kan heves til brudgommens sosiale nivå gjennom et ekteskap, men en brudgoms svakere sosiale stilling vil ikke uten videre aksepteres (Dahl 1992, s. 65).

¹ Unntaket er ord med språklyden som gjengis med x i somalisk ortografi. Her erstattes x med h (som gjenspeiler den nærmeste språklyden på norsk). Formene med x gis i parentes.

² Ordet *guur* har to betydninger på somali; ekteskap og å flytte. En ung mann på frierfotter heter på somali *guurdoon* – han som leter etter ekteskap

³ I henhold til muslimsk tradisjon blir ikke en kvinne en del av sin manns familie ved ekteskap, men forsetter å være en del av sin fars familie. I det somaliske klansystemet beholder dermed kvinnen også sin klientilhørighet (dvs. sin fars klientilhørighet) når hun gifter seg, hun blir slik sett ikke inkorporert i ektemannens klan (The Academy for Peace and Development 2002).

3. FAMILIELOVEN AV 1975

Familieloven fra 1975 er fortsatt gjeldende lov i Somalia,⁴ og fastsetter ekteskapsalderen for begge parter til 18 år – 16 for jenter med vergens samtykke. Det ordinære rettsvesenet gikk som kjent i oppløsning i 1991, og selv om justisvesenet gradvis gjenoppbygges, håndheves etter alt å dømme fremdeles ikke dette lovverket. Somaliere flest forholder seg til sharia – og somalisk tradisjon – i familiesaker. Det var også tilfellet før 1991. Etter sharia og somalisk tradisjon er begge parter gifteklare når de har kommet i puberteten, og ikke minst på landsbygda i Somalia er det ikke uvanlig at jentene gifter seg som fjortenåringer, unntaksvis også enda noe yngre.

Det har aldri vært mulig å inngå sivile (borgerlige) ekteskap i Somalia.

4. EKTESKAPSINNGÅELSE: FRITT PARTNERVALG ELLER ARRANGERTE EKTESKAP?

Den Mogadishu-baserte somaliske kvinneorganisasjonen Somali Women Development Center (SWDC) opplyste i november 2013 at det er tre måter ekteskap inngås på i Somalia:

- Paret ber om fars tillatelse til å gifte seg
- Fluktekteskap/hemmelig ekteskap
- Arrangerte ekteskap

Disse opplysningene samsvarer med skriftlig informasjon om dette temaet og informasjon Landinfo har innhentet ved informasjonsinnhentingsreiser til Nairobi, Kenya og Mogadishu, Somalia.

4.1 FRITT PARTNERVALG?

Det er vanskelig å vite hvor fritt somaliske kvinner og menn kan velge ektefelle. Det er sannsynligvis visse variasjoner mellom ulike regioner, klaner og økonomiske samfunnslag, men størstedelen av ekteskapene blir arrangert av parets foreldre. Arrangerte ekteskap er særlig vanlige når folk gifter seg for første gang, og dermed tar skrittet inn i voksenlivet for alvor.

I hovedstaden er det imidlertid ikke uvanlig at mannen og kvinnen møter hverandre, forelsker seg og tenker på ekteskap uten at foreldrene trekkes inn før paret har bestemt seg for hverandre (somalisk ressursperson, e-post 2014). Et ungt par hvor begge studerer, vil vanligvis vente med å planlegge ekteskap til de er ferdig med studiene, men dette er avhengig av den kommende brudgommens økonomiske stilling. Paret vil bli kjent med hverandre og ikke minst: man diskuterer også hva slags møbler mannen skal kjøpe til sin brud og deres felles bolig. I løpet av denne tiden er det vanlig – og ikke minst viktig – å presentere den utkårene for familien.

⁴ Det samme gjelder i utbryterrepublikken Somaliland, men også der brukes sharia i sivilrettslige forhold, se Somaliland law.com (u.å.) og Abdi (2010).

Vanligvis aksepteres frieren, men skulle familien motsette seg ekteskapet, kan det skape problemer for paret. Kvinnens familie vil undersøke mannens bakgrunn, hans klantilhørighet, vaner og uvaner (tygger han khat eller ikke?), utdanning og arbeid. Tilsvarende vil mannens familie undersøke kvinnens bakgrunn, om hun og familien hennes har et godt og sømmelig omdømme.

Brudeprisen diskuteres og medgiften som kvinnen skal ha, fastsettes. I hovedstaden blir medgiften fortrinnsvis gitt enten i gull eller kontanter.

I nord foretrekker de fleste at ektefellen tilhører en annen klan enn ens egen. Ekteskap blant folk i nord har tradisjonelt blitt brukt for å skape en allianse mellom to tidligere ubeslektede slekter – det vil si potensielt fiendtlige grupper. I sør derimot er den foretrukne partneren en nær slektning, som fars brors sønn eller datter (se mer om dette i avsnitt 6.3).

4.2 ARRANGERTE EKTESKAP

Arrangerte ekteskap er normen i Somalia, og i slike ekteskap er det parets fedre, eventuelt verger, som blir enige om at paret skal gifte seg (The Academy for Peace and Development 2002). Familien har stor innflytelse på hvem som er aktuelle ekteskapskandidater, særlig første gang folk gifter seg. Beslutning om ekteskap angår i liten grad bare de to som skal gifte seg med hverandre. Både «arrangerte ekteskap» og «tvangsekteskap» er arrangerte. Det kan være en glidende overgang fra arrangert til tvang.

I arrangerte ekteskap foreligger det imidlertid i utgangspunktet mer eller mindre eksplisitt samtykke fra begge parter. Tvangsekteskap, derimot, innebærer svært liten – eller ingen – frivillighet. Samtidig: svært få kvinner motsetter seg familiens, det vil si farens eller vergens valg (SWDC 2013; somalisk ressursperson, samtale i Mogadishu november 2013; Abdullahi 2001). Forskjellen mellom et arrangert ekteskap og et tvangsekteskap kan dermed være hårfin; somaliske barn er oppdratt til å respektere sine foreldre, til å lytte til deres råd og få deres velsignelse til viktige veivalg i livet (Abdullahi 2001, Hellander 2003). Manglende respekt overfor foreldre og deres råd frembringer derimot forbannelse, og en ung kvinne med diaspora-bakgrunn Landinfo møtte i Mogadishu i november 2013 beskrev dette på følgende måte: Somaliske fedre vil spørre barna sine om han skal velsigne dem eller forbanne dem, og valget faller «naturlig» for de aller fleste; dernest vil han fortelle at han har valgt en ektefelle for dem. I en slik situasjon er det nærmest utenkelig å protestere.

Valget av ektefelle baserer seg på to forhold: brudeprisen (*yarad*) som brudens far tilbys, og alliansene som ekteskapet kan medføre. Brudeprisen er betalingen for kvinnens arbeidsevne, evne til å føde og moralske standard, som kommer brudgommen og hans familie til gode.⁵

Blant de nomadiske gruppene er, som tidligere nevnt, ekteskap med medlemmer av naboklaner viktig, siden slike allianser blant annet bidrar til å sikre tilgang til vann og beiteområder. Det er også lange tradisjoner for at fredsavtaler mellom klaner foresles med utveksling av bruder mellom partene.

⁵ Gutten/mannens far henvender seg til jentas far og ber om tillatelse til at hans sønn kan gifte seg med husets datter. Familiene blir enige om en dato for vigselen, de avtaler hvordan utgiftene til bryllupet skal fordeles, brudeprisen og bolig for paret.

Likevel: også tradisjoner knyttet til ekteskap og muligheter til valg av partner har, i likhet med andre tradisjoner, endret seg i løpet av de siste tiårene. Centre for Research and Dialogue (CRD) i Mogadishu gjennomførte i 2002-3 et prosjekt i Sør- og Sentral-Somalia hvor de evaluerte ettervirkningene av borgerkrigen på befolkningen. Rapporten *Somalia: Path to recovery building a sustainable peace* (CRD 2004) er basert på intervjuer og konsultasjoner med mer enn 13 000 personer i alle deler av landet. Her sies det blant annet (s. 37):

In the decade and a half since the onset of the Somali crisis, the institution of marriage has undergone such a transformation as to be almost unrecognizable today. Many weddings now occur without the involvement, knowledge or blessing of parents. There has been a dramatic increase in the rate of teenage marriages and a proportional increase in the rate of teenage divorce – often leaving young mothers alone to raise their children. In the absence of parental involvement, newlyweds often lack the kind of financial and moral support that once ensured the durability of marriages.

4.3 TVANGSEKTESKAP

De sentrale ekteskapsvilkårene i somalisk praksis tilsvarer dem vi finner i islamsk rett, og i henhold til sharia skal begge ektefellene samtykke til ekteskapet. Men som nevnt vil de færreste nekte, og skulle de nekte, spiller det ofte liten rolle (Nuune 2011). Omfanget av tvangsekteskap i Somalia, det vil si hvor særlig kvinnen presses inn et ekteskap hun ikke ønsker ved bruk av fysisk eller psykisk makt, er umulig å tallfeste. Somaliere flest vil, ifølge en ung kvinnelig, somalisk ressursperson med diaspora-bakgrunn (samtale i Mogadishu november 2013), hevde at tvangsekteskap ikke forekommer, fordi tvang defineres som bruk av fysisk makt. En rekke andre lokale og internasjonale samtalepartnere som Landinfo har diskutert dette temaet med, har imidlertid påpekt at kvinner som nekter å inngå ekteskap, risikerer å bli utsatt for vold. (Se også Landinfo 2012 om al- Shabaab og tvangsekteskap.)

4.3.1 Reaksjoner mot kvinner som motsetter seg ekteskap

Kvinner som nekter å gifte seg med familiens utvalgte, risikerer å bli utsatt for vold (samtaler med internasjonale og somaliske ressurspersoner i Nairobi, 2002, 2004, 2005 og Mogadishu 2013). Omfanget av slik vold er imidlertid ikke kjent, men drap på kvinner er ikke sosialt akseptert. Såkalte æresdrap i betydningen av at omgivelsene forventer og aksepterer drap på kvinner som har overskredet visse sosiale normer, som for eksempel å få barn utenfor ekteskap, har ingen tradisjon i Somalia.⁶ Det at æresdrap ikke er noen kulturell praksis i Somalia, utelukker selvsagt ikke sjalusidrap eller vold begått i affekt mot kvinner. En utro kvinne risikerer ikke å bli drept av sin familie for at familiens ære skal gjenopprettes og vanæren fjernes, men hun kan bli drept av en sjalu ektemann.

⁶ Slike drap vil heller ikke fjerne noe av vanæren som rammer familiemedlemmene til kvinner som bryter med æreskodeks og sømmelighet.

En kvinnelig somalisk researcher opplyste til Landinfo i Mogadishu i november 2013 at selv om æresdrap ikke har noen tradisjon i Somalia, mente hun at personer som står frem som homofile, eller som konverterer til kristendommen, risikerer å bli drept av egen familie.

De som eventuelt bryter med de tradisjonelle samfunnsnormene og nekter å inngå ekteskap med den familien har valgt, kan heller ikke regne med hjelp eller beskyttelse fra familie eller andre klanmedlemmer.

Å motsette seg familiens valg kan dermed innebære at en kvinne blir utstøtt av familien og må forlate både dem og hjemstedet, og uten andre velvillige slektninger eller kjenninger, vil hennes tilværelse bli svært vanskelig. Her er det imidlertid forskjeller – urbane utdannede kvinner kan, i motsetning til kvinner fra landsbygda med lite eller ingen utdanning, ha bedre muligheter til å etablere seg og skaffe seg et utkomme, men generelt vil utstøtte unge kvinner være sårbare for overgrep og utnyttelse (samtale med UNIFEM i Nairobi april 2002, somalisk ressurspersoner i Nairobi, mars 2010 og mars 2011).

4.4 HEMMELIGE EKTESKAP – FLUKTEKTESKAP (*QUDBO SIREED*)

Hemmelige ekteskap (*qudbo sireed*⁷), eller fluktekteskap, som det i realiteten er, har vært både vanlige og aksepterte i hele Somalia (Abdullahi 2001, s. 130; Migrationsverket 2009, s. 15; SWDC 2013, Helander 1991). Slike ekteskap skjer uten familienes samtykke; enten fordi familiene ikke kjenner til ekteskapsplanene, eller fordi de har nektet å akseptere den utkårene.

For at et slikt ekteskap skal være gyldig, må paret ha reist en viss avstand fra hjemstedet – tradisjonelt skal denne avstanden tilsvare ca. tre dagsreiser med kamel (anslagsvis 90 km). Kystbyen Merka og innlandsbyen Wanlaweyne i Nedre Shabelle har derfor vært populære mål for unge par fra Mogadishu som ville gifte seg uten samtykke, fordi avstanden dit er passende (CBC 2013). Selv om tradisjonen tilsier at avstanden skal være ca. 90 km, varierer nok dette, og mye avhenger av vigselmannen og hva han mener er akseptabelt, og hva paret selv opplyser til vigselmannen. Seremonien utføres av en sheikh eller en annen med religiøs kompetanse⁸, og fordi kvinnen i slike tilfeller ikke representeres av faren, trer vigselmannen inn i farens sted som verge. I likhet med alle andre vigslar skal det være to vitner til stede, og det skal være en ekteskapskontrakt – *nikah*. Men fordi familiene ikke er involvert, betaler brudgommen ingen brudepris, og nettopp denne økonomiske siden blir trukket frem som årsak til at skikken tilsynelatende har hatt en oppblomstring de senere årene.

Shabaab forbød slike ekteskap fordi de ikke var i tråd med deres fortolkning av islamsk rett (CBC 2013, Nor 2012). I samtale med Landinfo i Mogadishu i november 2013, opplyste en kvinnelig somalisk ressursperson med diaspora-bakgrunn, at gyldigheten av slike ekteskap er omdiskutert blant somaliske teologer. Ett av argumentene mot skikken er at kvinnen reiser uten anstand sammen med en mann som hun ikke er gift med, hvilket er i strid med islamsk tradisjon.

Vanligvis ville paret tradisjonelt fortelle familien om giftermålet når de kom tilbake. Men det har tilsynelatende vært en holdningsendring i deler av befolkningen de senere årene, og både somaliske media og lokale ressurspersoner beretter om hemmelighet og utnyttning i forbindelse med slike ekteskap. Dersom paret ikke forteller familiene om giftermålet, kan de heller ikke bo sammen, fordi samboerskap

⁷ Noen kilder omtaler dette som *qudbo siro*.

⁸ En mann med religiøs kompetanse (som også kan inneha rollen som vigselmann) kalles *wadaad* på somali.

er utenkelig i Somalia. Blir kvinnen gravid har paret intet valg, og familien må underrettes. Det er kun anekdotisk informasjon om slike hendelser, men ett slikt ekteskap fikk, ifølge en av Landinfos samtalepartnere i Mogadishu i november 2013, et tragisk utfall. Et ungt par giftet seg i hemmelighet, jenta ble gravid og paret fortalte deretter familiene om ekteskapet. Ektemannens mor mislikte jentas klanbakgrunn og krevde at hun skulle ta abort. Jenta fikk utført abort, men døde etter inngrepet.

Man har ikke tall, men det kan være grunn til å tro at en del av disse ekteskapene inngås mellom eldre menn og svært unge jenter, som etter en tid forlater jenta og unndrar seg økonomiske forpliktelser ved å hevde at de aldri har vært gift. Denne skikken åpner dermed for utnytting av jenter og kvinner, som kan ha vansker med å bevise at de er eller har vært gift.

4.5 «ENKEARVING» (DUMAAL)

«Enkearving» (*dumaal*) innebærer at en enke gifter seg med sin avdøde ektemanns bror. Begrunnelsen for denne tradisjonen er å ta vare på enkens og eventuelle barns økonomiske behov, og gi dem trygghet. Ved å beholde enken i familiekretsen beholdt slekten også brudeprisen, og led dermed ikke et økonomisk tap, selv om ektemannen falt fra. Denne tradisjonen er utdøende ifølge forfatteren av boken *Culture and Customs of Somalia*, Mohamed Diriye Abdullahi (2001, s.133). Lewis (1994, s. 45) peker også på at det allerede på 1950-tallet bare skjedde et fåtall slike ekteskap i Nordvest-Somalia. Van Notten (2005) legger vekt på at dette er en frivillig ordning, men at kvinnen mister retten til økonomisk underhold fra svigerfamilien dersom hun takker nei til å gifte seg med avdødes bror. Slike ekteskap forekommer i enda mindre omfang i dag enn på 1950-tallet, men sannsynligvis noe hyppigere på landsbygda enn i byene. Familiens og kvinnens utdanningsnivå spiller sannsynligvis også en rolle, og det kan være grunn til å tro at en yngre enke vil være mer attraktiv enn en noe eldre kvinne med tanke på graviditet og barnefødsler. Godt voksne kvinner – både skilte og sannsynligvis enker – er derfor ofte friere enn sine yngre medsøstre til for eksempel å kunne ha mer enn ett ord med i laget når en frier melder sin interesse.

4.6 SORORAT (HIGSIISAN)

Sororat er betegnelsen på den skikken hvor en kvinne trer i sin barnløse gifte søsters sted for å føde barn og derved oppfylle betingelsene i søsterens ekteskapskontrakt. Ordet sororat brukes også ofte i videre betydning om to eller flere søstres ekteskap med samme mann, enten polygynt eller suksessivt. (Store norske leksikon 2012). Den somaliske betegnelsen for en ekteskap hvor en søster trer inn en annen søsters sted er *higsiisan* (*xigsiisan*). På samme måte som med enkearving er det grunn til å tro at denne skikken er lite utbredt, særlig i de større byene.

5. FORLOVELSE

Forlovelsen innebærer ingen juridisk forpliktelse til å inngå ekteskap, og gavene som familiene utveksler i forbindelse med forlovelsesavtalen, må heller ikke tilbakeleveres (van Notten 2005, s. 60; Lewis 1994, s. 36). En mann som inngår

ekteskap med en kvinne som allerede er lovet bort til en annen, må imidlertid betale kompensasjon til den forsmådde frierens familie (van Notten 2005, s. 58).

6. EKTESKAPSKONTRAKTEN (*NIKAAH*)

Ekteskap i islam er en privatrettslig kontrakt mellom to personer, og ikke et sakrament, slik det for eksempel er innen katolisismen. Det kontraktsrettslige aspektet er derfor viktigere i en islamsk og somalisk ekteskapsinngåelse enn det seremonielle. Utgangspunktet er at selve ekteskapsinngåelsen, det vil si kontraktsinngåelsen – *nikaah* (*nikaax*) – er basert på sharia og det som følger av denne rettstradisjonen; mens bryllupsfesten (*aroos*) er en somalisk tradisjon. Nikaahen er juridisk bindende, og den inngås mellom partene overfor vigselmannen (på somali: *wadaad*) og to vitner. Kun menn kan være vitner. Mannens gave til kvinnen, det vil si medgiften (*meher*) er en sentral forpliktelse og skal være fastsatt i nikaahen. Kvinnen kan også ta inn i nikaahen at mannen ikke skal ha flere koner, og at han garanterer henne skilsmisse dersom han allikevel skulle gjøre dette.

I somalisk tradisjon, og innenfor *shafi'i*-lovskolen av sunni-islam som praktiseres i Somalia, må kvinnen ha en mannlig verge (*wakiil*) som samtykker i ekteskapsinngåelsen, og som representerer henne ved selve vielsen (intervjuer med somaliske ressurspersoner i Nairobi i april 2002 og september 2005; Abdullahi 2001).

Det er klare regler for hvem som kan være verge for kvinnen:

- Kvinnens far
- Hvis far er død, eller bosatt i en annen del av landet (i praksis minst ca. 90-100 km fra vigselstedet), kan kvinnens bror være verge
- Hvis verken far eller bror er tilgjengelig, kan kvinnens onkler på farssiden være verger
- Hvis verken far, bror eller onkler kan møte, kan nærmeste mannlige slektning på farssiden være verge
- Ingen slektninger på morssiden kan være verge
- Ingen kvinner kan være verge

Det er vanlig at kvinnen selv ikke er til stede under nikaah, men hun er representert ved sin verge, selv om hun befinner seg i huset hvor nikaahen finner sted.

6.1 BRUDEPRIS (*YARAD*)

Forut for inngåelsen av nikaah vil det være forhandlinger mellom partenes familier. Det sentrale forhandlingstemaet er *yarad*, som er den somaliske betegnelsen på brudepris. *Yarad* betales av brudgommens familie til brudens familie. Brudeprisen varierer avhengig av familienes sosiale og økonomiske posisjon – og hvor attraktiv kvinnen er. Blant nomadene i nord har brudeprisen tradisjonelt vært høy – Lewis beskriver en rekke eksempler hvor prisen varierte fra tre til 40 kameler, men en brudepris på tre kameler var utvilsomt et tegn på at dette var folk fra dårlige kår

(Lewis 1994).⁹ Blant folk i sør har vanligvis prisen vært lavere, men også blant byfolk er brudepris et viktig tema (Helander 1991).

Brudens familie gir også gaver til brudgommens familie. På landsbygda, både blant nomader og jordbrukere, vil brudens familie sørge for at paret får bolig og nødvendig husholdningsutstyr. Blant byfolk er det først og fremst husholdningsutstyr som blir gitt.

Før den endelige brudeprisen blir fastsatt, har det vanligvis vært flere omganger med forhandlinger. Prisen fastsettes vanligvis etter kriterier som sosial herkomst, alder, skjønnhet og rykte – både i islamsk og somalisk kontekst. Kvinnens familie skal dessuten kompenseres for tapet av arbeidskraft som ekteskapet medfører, og for å ha gitt henne en moralsk høyverdig oppdragelse.

6.2 MEDGIFT (MEHER)

I tillegg til brudeprisen som brudens familie får, har kvinnen i henhold til islamsk rett krav på medgift (*meher*) fra ektefellen. Medgiften fastsettes i ekteskapskontrakten og er en forutsetning for et gyldig ekteskap. Etter sharia skal denne medgiften gis kvinnen i forbindelse med nikaah, og gaven forblir hennes personlige eiendom, som hun har full råderett over. I Somalia er det vanlig at betalingen av meher utsettes til en eventuell skilsmisse eller ektemannens død; først da anser man at kvinnen har rett til meher. I Siad Barres regjeringstid var maksimumssatsen for meher lovfestet til 2000 somaliske shilling (e-post fra Norges ambassade i Nairobi, 2000). Dette beløpet tilsvarte den gangen anslagsvis mellom 1 og 100 amerikanske dollar, avhengig av kursen, som særlig i perioden 1980-1991 varierte sterkt (Little 2003, s.141).

6.3 EKTESKAP MELLOM SLEKTNINGER

Ekteskap mellom søskenbarn er ikke vanlig blant de nomadiske klanene, hvor ekteskap stort sett skjer mellom ulike subklaner. Blant agropastoralistene¹⁰ og andre bofaste grupper derimot er ekteskap med nærere slekt langt mer vanlig. Blant de nord-somaliske klanene bør det, ifølge Lewis (1994), være seks til ti generasjoner som skiller partenes felles forfar, men ekteskap mellom menn og kvinner som er nærere i slekt anses likevel ikke som uegnet eller forbudt. Som ellers i verden er forhold mellom barn og foreldre, mellom søsken (uavhengig om det er halvsøsken på fars- eller morssiden), mellom en mann og hans tante på farssiden, tante på morssiden og brors datter og søsters datter (niese) ansett som incest. Det samme gjelder forhold mellom en kvinne og hennes onkel på farssiden, morssiden, brorsønn og søstersønn (nevø). Blant somaliere anses dessuten slektskapet mellom barn av søstre (kusiner, fettere) som for tett til at ekteskap er aktuelt, selv om Lewis opplyser at han kjenner til enkelte slike ekteskap.

Blant de mer bofaste klanene i sør, er bildet annerledes (Helander 2003). Det samme gjelder for de såkalte Benadir-gruppene. Ekteskap med fars brors datter/sønn er her akseptert og vanlig (Helander 2003), i likhet med hva som er vanlig blant muslimer i

⁹ Lewis' eksempler ble samlet inn i 1955-57.

¹⁰ Agropastoralister er betegnelsen antropologer og en rekke Somalia-kjennere benytter på de somaliske klanene rahanweyne (mirifle) og digil, som hovedsakelig lever i Bay, Bakool, Gedo og Nedre Shabeelle. Dette begrepet betyr at man både driver med dyrehold (kyr, småfe og/eller kameler) samt jordbruk. Benevnelsen brukes derimot ikke på de fastboende bøndene langs Juba og Shabeelle-elve som er *jareer*, det vil si somaliere med bantu-opprinnelse.

mange andre samfunn. Lewis opplyser dessuten at slike ekteskap visstnok praktiseres i svært begrenset omfang blant darood warsangeli-klanen og darood majerteen-klanen.

6.4 EKTESKAPSALDER – EKTESKAP MED MINDREÅRIGE

Den somaliske familieleven fra 1975 fastslår at minimumsalder for ekteskapsinngåelse for både menn og kvinner er 18 år. Kvinner kan være 16 år, dersom verge gir samtykke. I praksis er alderen for inngåelse av førstegangs ekteskap enda lavere. Tall fra 2006 viser at nesten en fjerdedel av somaliske kvinner mellom 15 og 19 år var gift, skilt eller enker (OECD Development Centre 2012). Sharia tillater at kvinner kan inngå ekteskap når de har kommet i puberteten, og som nevnt tidligere forholder majoriteten av innbyggerne seg til islamsk rett, og ikke den sekulære familieleven. Utkastet til ny grunnlov i Somalia stipulerer etter alt å dømme ekteskapsalderen for kvinner til 15 år (samtale i Mogadishu, november 2013).

6.5 BRYLLUPSFESTEN (AROOS¹¹)

Bryllupsfesten (*aroods*) er den andre delen av ekteskapsinngåelsen, som markerer at paret flytter sammen. Bryllupsfesten er ikke en forutsetning for at ekteskapet er gyldig. Tradisjonelt har det vært slik at det kan gå en viss tid mellom nikaah og aroos, men gradvis har de to seremoniene delvis smeltet sammen, slik at festen enten kommer umiddelbart eller kort tid etter vigselen. Bryllupsfeiringen har tradisjonelt pågått i syv dager, men også her er det åpenbart variasjoner (Abdullahi 2001, s. 145-147).¹² Det kan dessuten være variasjoner mellom bryllup i diasporaen og lokale bryllup. Tradisjonelt har bryllupsfesten vært delt mellom kvinner og menn, og slik er det fortsatt blant konservativt religiøse, men det finnes også bryllup hvor kvinner og menn feirer sammen.

Dansen som er svært vanlig i de aller fleste somaliske bryllupsfester er *burambur*, hvor kvinnene danner en sirkel og én etter én danser i midten. Dans er generelt et viktig ledd i festlighetene, og det blir sett på som en fornærmelse mot brudeparet om man ikke tar del i dansen.

6.6 POLYGAMI

Ifølge koranen og somalisk tradisjon kan en mann ha opptil fire koner, under forutsetning av at alle konene behandles likt. Dette gjelder både følelsesmessig og materielt. Lewis (1994) mener at polygame ekteskap er ganske vanlige i Somalia, og at mange menn mellom 40 og 60 år har vært gift minst to ganger, enten i samtidige eller suksessive ekteskap.¹³ Generelt sett henger antallet koner sammen med mannens alder og status – eldre menn har oftere flere koner enn yngre menn. Dette henger blant annet sammen med at eldre menn vanligvis har bedre økonomi – enten i form av husdyr eller andre verdier – enn unge menn. Hver kone og hennes barn

¹¹ *Aroos* har flere betydninger. Det kan bety teltet eller hytta som settes opp for paret, eller – i overført betydning – brudgom og ekteskap (Lewis 1994; Helander 1991; Norges ambassade i Nairobi 2000).

¹² Se også bloggen *Bak rosa burkaer og gule mullahskjegg* (Ismail 2011), som omtaler dette blant somaliere i Norge.

¹³ Lewis (1994, s. 29) trekker frem som eksempel en gruppe bestående av 75 gifte menn i alderen 30 til 60 år. 44 % av dem hadde kun én ektefelle, 36 % hadde to ektefeller, 13 % hadde tre og 6,5 % hadde fire.

etablerer vanligvis en egen husholdning adskilt fra de andre konene. I Nord-Somalia kalles en slik enhet *bah*, i sør kalles den *min* (Helander 1991).

6.7 STEDFORTREDEREKTESKAP

Shariaretten åpner for at muslimer kan inngå ekteskap ved stedfortreder om den ene eller begge ektefellene er forhindret fra å være til stede under nikaah. I Somalia er det dessuten vanlig at kvinnen ikke er til stede under nikaah, selv når hun er i samme land/by/hus. Hun kan eksempelvis være i naborommet, og representeres uansett av sin fullmektig eller verge. Også en mann kan ha stedfortreder, selv om dette muligens er mindre vanlig.

7. REGISTRERING AV EKTESKAP

Somalia har i en årrekke vært uten fungerende sentralstyre, og selv om den nye føderale regjeringen har fratatt islamistbevegelsen Shabaab kontrollen i flere byer og tettsteder, mangler disse områdene reell sentral og lokal styring og kontroll. Innbyggerne i Sør- og Sentral-Somalia har inntil nylig ikke hatt mulighet til å få utstedt for eksempel ID-kort og pass. Men det finnes heller ikke i dag nasjonale eller lokale registre med oversikt over innbyggerne. Utstedelse av både pass, ID-kort og andre attester som utferdiges av ulike instanser foregår derfor på basis av den informasjonen vedkommende selv gir – eventuelt med vitner, eller pårørende.

Før 1991 ble såkalte *wadaad*; religiøst kyndige personer med vigselskompetanse, utpekt og registrert av myndighetene gjennom de regionale Qaaddi-domstolene, som var administrert av Departementet for justis og religiøse forhold. Ekteskap som ble inngått hos den lokale vigselsmannen før 1991 ble registrert, og ekteparet kunne få utstedt en vigselsattest.

Etter 1991 har det ikke vært noen sentral utnevnelser- og registreringsordning av vigselsmenn, eller skjedd noen registrering av ekteskap. Vigselsattester har imidlertid blitt utstedt av ulike shariadomstoler i Mogadishu og andre byer etter 1991.

7.1 SOMALILAND (NORDVEST SOMALIA)

Området Somaliland (Nordvest-Somalia) erklærte seg uavhengig i mai 1991, men ingen land har anerkjent denne statsdannelsen. Somaliland har like fullt etablert eget rettsvesen, lovgivning, politi med mer. Det finnes imidlertid ingen sentralisert oversikt over innbyggerne i området, og saker vedrørende familierettslige forhold håndteres i hovedsak av religiøse domstoler som er underlagt Departementet for religiøse forhold. Den primære rettskilden som anvendes er sharia (Abdi 2010). Kompetansen til å fatte rettslige avgjørelser i henhold til denne lovgivningen er tillagt seks regionale religiøse domstoler (regionale Qaaddi-domstoler). Avgjørelser fattet ved disse domstolene kan ankes inn for Departementet for religiøse forhold i Hargeisa. De seks regionale domstolene er lokalisert i byene Borama (i Awdal-regionen), Hargeisa (i Waqoyi Galbeed) Berbera (i Sahil), Burao (i Togdheer), Erigavo (i Sanaag) og Las Anod (i Sool). I tillegg til å fatte avgjørelser i familierettslige tvister, samt foreta eller bekrefte vigsler, har de regionale religiøse

domstolene også notarmyndighet. Dette innebærer at en kan få skriftlige erklæringer avlagt under ed notariet av domstolen.

7.1.1 Registreringer i Somaliland

Vigsler og skilsmisser foretas ved de regionale domstolene, som også utsteder vigselsattester. Det er imidlertid primært personer som bor i de aktuelle byene som vil inngå ekteskap ved disse domstolene. Personer som bor på landsbygda og i mindre byer, vil som regel gifte seg (og eventuelt skille seg) der de bor. I disse tilfellene foretas vigselen av en person som utleder sin kompetanse som vigselsmann på bakgrunn av god kjennskap til Koranen, og lokal anerkjennelse. En slik person vil ofte ha rett til å bære tittelen *sheikh* eller *aw*. De regionale religiøse domstolene skal ha oversikt over hvilke personer i de respektive regionene som har vigselskompetanse, og skal således i ettertid kunne bekrefte at vigselen er foretatt av en anerkjent vigselsmann. Det finnes ikke noe system for borgerlige vigsler.

8. EKTESKAP PÅ TVERS AV RELIGIØSE, KULTURELLE ELLER ETNISKE SKILLELINJER

Somalia er religiøst sett et homogent samfunn. Ekteskap på tvers av religiøse skillelinjer er derfor ytterst sjelden en reell problemstilling i Somalia, og oppstår så godt som utelukkende i forbindelse med ekteskap med en utlending utenfor Somalia. Mens en muslimsk mann kan gifte seg med en kristen eller jødisk kvinne, kan ikke en muslimsk kvinne gifte seg med en ikke-muslimsk mann i henhold til islamsk lov.

8.1 EKTESKAPSINNGÅELSE MED PERSONER FRA MINORITETSGRUPPER

Ekteskap med personer fra de marginaliserte minoritetsgruppene¹⁴ i Somalia, det vil si profesjons- eller lavstatusgrupper som midgan, yibir, yahar og tumaal, eller somaliske bantu (*jareer*), er utenkelig for de aller fleste somaliere som ikke tilhører disse gruppene.

Tradisjonelt har medlemmene av disse yrkesgruppene blitt ansett som urene av mange somaliere, og dette synet har både vært knyttet til de yrkene disse gruppene har beskjeftiget seg med – som somaliere flest ikke vil utføre – og myter om ukjent eller usikkert opphav, eller inntak av uren mat (Landinfo 2013).

En av Landinfos samtalepartnere i Mogadishu i november 2013, trakk frem et eksempel som kan beskrive holdningene til ekteskap med personer fra marginaliserte grupper. Vedkommende kjente til et ekteskap mellom en mann som var jareer og en kvinne fra en hovedklan. Kvinnens mor var i mot ekteskapet, til tross for at datteren var gravid, og brakte saken inn for domstolen. Hun hevdet ekteskapet var ugyldig, men domstolens kjennelse var i ekteparets favør. Da brakte moren saken inn for en annen domstol i en annen del av landet, og kjennelsen der gikk i morens favør. Ektemannens advokat fikk for øvrig ikke tillatelse til å møte i denne retten. Hvilke konsekvenser denne dommen hadde for ekteparet, er ikke kjent.

¹⁴ De såkalte benadir-gruppene tilhører ikke denne kategorien.

Det finnes også slektslinjer i hovedklanene som av ulike grunner anses som urene, og som dermed er uaktuelle ekteskapspartnere for folk med annen klanstilknytning (Landinfo 2013).

9. SKILSMISSE OG GJENGIFTE

Det finnes ingen skilsmissestatistikk i Somalia, men de aller fleste som beskriver somalisk familieliv og ekteskap, mener at skilsmisse (*furriin/furniin*) er relativt vanlig. Antropologene og Somalia-kjennerne Helander (1991) og Lewis (1994) er blant dem som understreker at skilsmisser hverken stigmatiserer kvinnen eller er sosialt uakseptabelt. Helander omtaler en studie som viste at hvert tredje ekteskap i et gitt område hadde endt med skilsmisse, og han legger til at halvparten av kvinnene over 50 år hadde vært gift mer enn én gang. I henhold til sharia og somalisk praksis, er ekteskapet oppløst dersom ektemannen uttaler *talaq* tre ganger. Blir *talaq* sagt én eller to ganger, kan mannen omgjøre beslutningen sin og gå tilbake til ektefellen igjen, men dersom den uttales tre ganger, er skilsmissen endelig. Den eneste måten mannen da kan gifte seg med samme kvinne igjen, er at hun har vært gift med en annen, og skilt, i mellomtiden.

Det er langt vanskeligere for en kvinne å få skilsmisse. Hun må søke ved en lokal sharia-domstol, men kan kun få skilsmisse på visse betingelser.¹⁵ Alternativet er å overtale ektemannen til å ta ut skilsmisse, eller å opptre på en slik måte at mannen velger å la seg skille.

Én av grunnene til at mange ekteskap ender i skilsmisse er, ifølge en ung kvinnelig ressursperson Landinfo møtte i Mogadishu i november 2013, at så mange gifter seg svært unge – ofte i 12 til 15-årsalderen.

Kvinner flytter vanligvis tilbake til foreldrene etter skilsmisse (Abdullahi 2001). Kvinner er forpliktet til å vente med å gifte seg på nytt til *'idda*-perioden er ferdig. Hvis hun er gravid på skilsmissetidspunktet, varer *'idda*-perioden fram til fødselen. Ellers varer den 3-4 måneder. (Hensikten med *'idda*-perioden er å avklare om kvinnen er gravid med sin fraskilte ektemann, slik at det ikke blir usikkerhet rundt farskapet til eventuelle barn.)

Det er også vanlig at både menn og kvinner gifter seg på nytt, og for kvinnens del er det viktig for å unngå å bli en økonomisk byrde for foreldre eller søsken.

9.1 OMSORG FOR BARN VED SKILSMISSE ELLER DØD

Mor får vanligvis omsorgen for barn under syv år etter en skilsmisse, men far har foreldreansvaret og -myndighet for barna – uavhengig av hvor eller med hvem de bor. Gutter som er eldre enn syv år flytter vanligvis til faren eller hans familie. Døtre blir ofte værende hos mor inntil de kommer i puberteten.

Dersom en av foreldrene dør, overtar den gjenlevende forelderforeldreansvaret og -myndigheten, men dersom far dør, vil hans familie få foreldreansvar og -myndighet.

¹⁵ Skilsmissegrunnene i islamsk rett som en kvinne kan påberope seg er at mannen ikke forsørger henne, at han er alvorlig psykisk syk, at han er impotent, m.v.

Dør begge foreldre, vil familiene til de avdøde avgjøre hvem som skal ha foreldreansvaret.

I tilfeller hvor barnets foreldre aldri har vært gift, vil mormoren få foreldreansvar dersom mor dør.

10. REFERANSER

Skriftlige kilder

- Abdi, H.A. (2010, april). *Situation analyses report. Legal technical consultancy: Family Code*. Hargeisa: Republic of Somaliland. Ministry of Family Affairs and Social Development. Tilgjengelig fra http://www.somalilandlaw.com/Family_Code_Report_2010.pdf [lastet ned 2. april 2014]
- Abdullahi, M.D. (2001). *Culture and customs of Somalia*. Westport/London : Greenwood.
- The Academy for Peace and Development Hargeysa (2002, desember). *Women's rights in Islam and Somali culture*. Hargeysa: Unicef. Tilgjengelig fra http://www.unicef.org/somalia/SOM_WomenInIslam.pdf [lastet ned 2. april 2014]
- CBC (2013, 20. april). Lovers in a dangerous time: Inside Somalia's secret marriages. *CBC*. Tilgjengelig fra <http://www.cbc.ca/strombo/news/lifting-the-veil-of-marriage.html> [lastet ned 2. april 2014]
- CRD, dvs. Centre for Research and Dialogue (2004, juli). *Somalia: A path to recovery building a sustainable peace*. Mogadishu: CRD. Tilgjengelig fra <http://www.somali-jna.org/downloads/Somalia%20-%20Path%20to%20Recovery%20-%20final.pdf> [lastet ned 2. april 2014]
- Dahl, T.S. (1992). *Den muslimske familie: En undersøkelse av kvinners rett i islam*. Oslo: Universitetsforlaget. Tilgjengelig fra <http://www.nb.no/nbsok/nb/7592bbb368817fe98513b2498d7fcf67?index=0> [lastet ned 2. april 2014]
- Hellander, B. (1991). The Somali family. I: Barcik, K./Normark, S. (Red.), *Somalia. A historical, cultural and political analysis, Uppsala, 6 January 1991* (17-27). Uppsala: Life & Peace Institute.
- Hellander, B. (2003). *The slaughtered camel. Coping with fictitious descent among the Hubeer of Southern Somalia*. Uppsala: Uppsala University Press.
- Ismail, Warsan (2011, 2. oktober). Bryllup. *Bak rosa burkaer og gule mullahskjegg* [blogg]. Tilgjengelig fra <http://smagalsomalier.wordpress.com/2011/10/02/bryllup/> [lastet ned 2. april 2014]
- Lewis, I.M. (1994). *Blood and bone. The call of kinship in Somali society*. Lawrenceville: Red Sea Press.
- Landinfo (2012, 6. juli). *Somalia: Al-Shabaab og tvangsekteskap*. Oslo: Landinfo. Tilgjengelig fra http://www.landinfo.no/asset/2110/1/2110_1.pdf [lastet ned 2. april 2014]
- Landinfo (2013, 25. juli) *Somalia: Yrkes- og lavstatusgrupper*. Oslo: Landinfo. Tilgjengelig fra http://www.landinfo.no/asset/2460/1/2460_1.pdf lastet ned 2. april 2014]
- Little, P.D. (2003). *Somalia: Economy without state*. Bloomington: Indiana University Press.
- Migrationsverket (2009, 17. juni)). *Åktenskap samt vårdnad av barn*. Norrköping: Migrationsverket. Tilgjengelig fra <http://lifos.migrationsverket.se/dokument?documentSummaryId=20971> [lastet ned 2. april 2014]
- Nor, M.S. (2012, 12. juni). Controversy over runaway marriages in Somalia. *RFI*. Tilgjengelig fra <http://www.english.rfi.fr/africa/20120615-elopment-somali-culture-shebab/> [lastet ned 2. april 2014]
- Nuune, R. (2011, 28. mai). Forced marriages a better way of life in Somali culture. Families claim forced marriages give girls better lives. *Somalia Report*. Tilgjengelig fra http://www.somaliareport.com/index.php/post/778/Forced_Marriage_A_Way_of_Life_in_Somali_Culture [lastet ned 24. mars 2014]

- OECD Development Centre (2012). *Social Institutions and Gender Index. Somalia*. Paris: OECD Development Centre. Tilgjengelig fra http://www.genderindex.org/country/somalia#_ftnref9 [lastet ned 2. april 2014]
- Somaliland law.com (u.å). *Somaliland Personal & Family Law*. Tilgjengelig fra http://www.somalilandlaw.com/family_personal_law.html [lastet ned 2. april 2014]
- Store norske leksikon. *Sororat*. (sist endret 5. mars 2012). Tilgjengelig fra <http://snl.no/sororat> [lastet ned 2. april 2014]
- Van Notten, M. (2005). *The law of the Somali. A stable foundation for economic development in the Horn of Africa*. Trenton/Asmara: Red Sea Press.

Muntlige kilder

- Internasjonale ressurspersoner. Samtaler i Nairobi april 2002, januar 2004, september 2005, mars 2007, juni 2008, mars 2010, mars 2011 og februar 2012.
- Norges ambassade i Nairobi. E-post 27. juli 2000.
- Somaliske ressurspersoner. Samtaler i Nairobi april 2002, januar 2004, september 2005, mars 2007, juni 2008, mars 2010, mars 2011 og februar 2012. Samtaler i Mogadishu 22.-23.februar 2012.
- Somalisk diaspora-forsker. Samtale i Mogadishu november 2013.
- Somalisk ressursperson i Mogadishu. E-post 31.mars 2014.
- SWDC, dvs. Somali Women Development Center. Samtale i Mogadishu 11. november 2013.
- UNIFEM, dvs. The United Nations Development Fund for Women. Samtale i Nairobi april 2002.